

UWAGI WSTĘPNE

„Po trzynastu latach zapominają się u nas wszystkie historie” - napisał żartobliwie u progu swego debiutu literackiego Ludwik Szyrmer¹. Nie przypuszczał zapewne twórca „Powieści nieboszczyka Pantofla”², że ten sam los spotka rychło i jego własne dzieło. Sława, która go otaczała, była tak efemeryczna, że już A. Niemirowski, informując czytelników „Kurieru Warszawskiego” o zgonie pisarza, stwierdził, że Szyrmer, dawniej skwapliwie czytany, dziś należy do rzadkości, a książki jego w handlu wyczerpane stanowią wielką rzadkość bibliograficzną³.

Bliski prawdy był również A. Piłg, gdy w parę tygodni po zgonie Szyrmera opublikował w „Kłosach” jego portret i pierwsze wspomnienie, w którym, próbując ukazać jego rolę w literaturze i poza literaturą, konstatował fakt zupełnej nieznajomości dzieł autora „Pantofla” w szerokich kręgach młodych czytelników. Informując o wydarzeniach z jego życia, pisał: „Dopiero wieść o zgonie jego, naszym 23 maja r.b. /1886/ przyposmiała ogółowi społeczeństwa naszego, że dotychczas był jeszcze”⁴.

Znacznie bardziej beczceremonialnie obeszli się z nim autorzy Encyklopedii Orgelbranda, którzy już w roku 1867 ocenili dorobek literacki pisarza jako sdezaktualizowany i przebrzmiały. „Obecnie - pisali - zmienił się zupełnie smak, więc i dobrych utworów nikt czytać nie może”⁵.

Istotnie. Szyrmerowska powieść stała się już niemal tylko pozycją bibliograficzną. Ostracyzm nie ominął żadnego z jego utworów, niemniej twórczość autora „Pantofla” stanowi nieodłączny element swiązany z rozwojem prozy narracyjnej okresu między-powstaniowego i jest pomostem między pierwszymi „studiami” psychiki ludzkiej Marii Wirtemberskiej /„Malwina”/ a „Poganką” Narcyzy Żmichowskiej.

Już w swych początkach literackich wykracza Szyrmer poza tradycyjne gatunki oddzielenne po literaturze stanisławowskiej: list poetycki, poemat opisowy, poemat dydaktyczny, poemat heroikomiczny, tragedię, sielankę, epigramat, baśń, hymn, epopeję, bajkę, Komedję i satyrę. Jego wejście na tory prozy powieściowej stało się początkiem rozwoju w baletrystyce polskiej powieści psycholo-

gicznej. W swoich najlepszych utworach niepodobny jest do współczesnych mu prozaików. Ironią i wnikliwością ukazywania przeżyć ludzkich w zakresie - jak sam to określał - „czarnej patologii” nikt mu nie dorównywał. Po ukazaniu się pierwszych utworów, okrzyknięty pisarzem pierwszorzędnym, pisać począł teksty coraz słabsze. Przejściowa popularność twórcy „Pantofla” jako autora szkiców powieściowych zdaje się świadczyć o tym, że spotkał się w okresie swojej twórczości z atmosferą, która w znacznym stopniu tej twórczości sprzyjała, że znajdował poparcie dla swych poglądów ideowych i literackich. Sztyrmerowskie szkice powieściowe znalazły pozytywny odgłos przede wszystkim w kręgach legitymistycznej koterii petersburskiej, dla której istniejące po roku 1831 polityczne status quo było wyznacznikiem ideologii w myśleniu i działaniu.

Budzący wiele sprzeciwów i sądów kontrowersyjnych pisarz, a później carski generał lejtnant, był w latach czterdziestych ub. wieku „meteorom powieści psychologicznej”⁶, interesował czytelników i niepokoił krytykę literacką, zarówno demokratyczną, jak i konserwatywną.

Biłko trzydziści lat obejmuje czas pracy twórczej Sztyrmera w języku polskim. Pierwszy drukowany utwór pochodzi z 1830 roku ostatni z roku 1859. Wymowa ideowa jego utworów zdeterminowana jest charakterem samej indywidualności twórczej pisarza i jego związkami ze środowiskiem, w którym żył i pracował, bowiem losy Sztyrmera kształtowały się w cieniu potężnego oddziaływania petersburskiego dworu.

Dorobek literacki pisarza obejmuje dziesięć powieści, cykl felietonów pt. „Listy z Polesia”, studium popularnonaukowe „O magnetyzmie zwierzęcym”, utwory wierszowane / „Żal dziewczyny”, „Do mojej Olesii”, „Bartłomiej w chmurach”, „Magda Karczmarka”/. Jest on również autorem prac naukowych o tematyce historyczno-wojskowej, pisanych w języku rosyjskim.

Dzieła jego młodości przeważają nad utworami lat późniejszych. Pisał je wtedy, gdy nie utracił jeszcze wrażliwości, temperamentu polemicznego i nie zmanierował się nadużywaniem literackich motywów opartych na wizjach i prorocत्वach, manifestujących zwrot ku irracjonalizmowi i mistycyzmowi. Wyjątkowa zgodność pa-

nuje wśród badaczy ⁷, iż rewelacyjna oryginalność i pionierska nowość ujawnia się w powieściach Szymanera z lat 1838 - 1844. Tym tłumaczy się cel i zakres niniejszej pracy. Stawia ona sobie za zadanie ukazanie roli i znaczenia Szymanerowskiej prozy w procesie kształtowania się odmian beletrystyki i gatunków prozy narracyjnej w okresie międzypowstaniowym, to jest wtedy, kiedy stanowiła podstawową formę wypowiedzania się pisarzy krajowych. Treść pracy dotyczy beletrystycznych utworów Szymanera z lat 1838 - 1844, gdyż stanowiła one jednorodny ciąg powieściowy, podporządkowany nadrzędnemu tytułowi: Powieści nieboszczyka Pantofla. Chodzi tu o następujące utwory: „Błogosławieństwo matki”, „Pantofel. Historia mojego kuzyna”, „Życiu bez miłości. Urywki z pamiętnika oryginalnie wychowanej kobiety”, „Frenofagiusz i Frenolesty”, „Dusza w suchotach”, „Trupia główka” i „Czarne oczy”.

Praktyka pisarska twórcy „Pantofla” niejednokrotnie odbiegała od głoszonych przez niego teorii ⁸, wskutek czego zachodzi trudność jednolitej interpretacji ideowej i artystycznej Szymanerowskiej powieści. W lekturze wymienionej tu prozy uderza typowa dla Szymanera umiejętność zachowania dystansu w stosunku do ukazanej przez niego problematyki. Podejmując temat, ujmował go w formę prozy narracyjnej, osiągając wyniki odmienne od tych, które uzyskiwano w drodze lirycznoemocjonalnego traktowania tematu. Problematyka religijno-moralna, konsekwentnie eksponowana w jego powieściach, usunęła na dalszy plan aktualne kwestie społeczno-polityczne. Stanowisko Szymanera rysuje się wyraźnie: moralistyczny charakter krytyki społecznej, zainteresowanie dla intymnego świata wewnętrznego bohatera-dziwaka, przeciwstawienia się heroicznej koncepcji człowieka, są to cechy typowe dla konwencji biedermeierowskiej ⁹ i dają świadectwo nie tylko jego intuicji artystycznej, ale także jego teoretycznym przemyśleniom.

Charakterystyczną cechą fabuły „Pantofla”, często u nas na terenie powieści przed Szymanerem stosowanej, jest skoncentrowanie jej treści wokół biografii bohatera, czemu miały służyć zapiski rzekomo znalezionego pamiętnika, jako forma realizacji zdarzeń na zasadzie nieustannej niemal obecności bohatera na scenie akcji. Powstaje tą drogą cykl powieści Szymanerowskich wnoszących na grunt literatury polskiej typowe cechy biedermeierizmu, które

odnajdujemy m.in. w „Wędrowkach oryginała” J.Korzeniowskiego. Są to: zdolność nawiązywania intymnego porozumienia z czytelnikiem oraz wspólne z nim dostrzeganie śmieszności i wad bohatera, opis intymnego świata człowieka, zaufanie do Opatrzności, kult dla religii i skromności, konieczność moralnego uszlachetnienia człowieka, propagowanie mieszczańskiej pracowitości, rozsądku i użyteczności. Niezmiernie istotnym elementem utworów Szymanowskiego jest postać fikcyjnego narratora, mówiącego do adresata wprost i akcentującego stale swoją obecność. Najwymowniejszy wyraz ideowy i artystyczny osiągnął „biedermeierizm” u Szymanowskiego po roku 1844 w takich powieściach jak: „Kataleptyk” i „Noc bezsenna”.

Chęć artystycznej polemiki z ukształtowanym przez sztukę romantyczną pojęciem buntu i negacji współczesnej jemu rzeczywistości prowadzi do przeciwstawienia własnego, odheroizowanego, opartego na realistycznej obserwacji obrazu literackiego, aprobującego kult dla norm i wartości ponadindywidualnych. Intelktualna, w kategoriach psychologicznych przeprowadzona analiza postaci pozwolił pisarzowi znaleźć własny, oryginalny wyraz tragizmu człowieka niedopasowanego do otoczenia.

Celowe wydaje się prześledzenie poszczególnych utworów pisarza z osobna /nie sumarycznie/ jako pewnych całości czy struktur, mimo że niektóre z nich wykazują tematyczne pokrewieństwo /co było powodem łączenia ich we wspólny rozdział/.

W prezentowanej tu pracy oparto się na dwutomowym wydaniu zbiorowym dzieł L.Szymanowskiego, /Wydanie wileńskie/ J.Zawadzkiego z 1844 roku oraz w odniesieniu do „Pantofla. Historii mojego Kuzyna”, a także „Frenofagusza i Frenolestów”- na reedycji dzieł Szymanowskiego dokonanej w 1959 roku przez K.Bartoszyńskiego /Wydawnictwo Poznańskie/.

P R Z Y P I S Y

UWAGI WSTĘPNE

1. Praca stanowi wybrane fragmenty rozprawy doktorskiej wykonanej w 1968 roku na Wydziale Humanistycznym Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Gdańsku. Autor składa serdeczne podziękowanie Promotorowi Profesorowi Andrzejowi Bukowskiemu za opiekę nad pracą, jak również jej recenzentom w osobach Doc. dr Marii Straszewskiej i Doc. dr Jarosława Maciejewskiego.

2. Taki tytuł nosił zbiór drukowanych od 1841 utworów Szyrmera.

3. A. Niemirowski, Nekrolog. „Kurier Warszawski” 1886, nr 160b.

4. A. Pług, Ludwik Szyrmer. „Kłosy” 1886, nr 1095.

5. Encyklopedia Powszechna Orgelbranda. Warszawa 1867, t.24, s. 762 - 763.

6. K.Czachowski, Zapomniany meteor powieści psychologicznej. „Kurier Literacko - Naukowy” 1939, nr 18.

7. Por. m.in. P. Chmielowski, Ludwik Szyrmer. W: „Nasi powieściopisarze”, ser.II. Warszawa - Kraków 1895, s. 158 - 301; A.Drogoszewski, Szyrmer Ludwik. W: „Sto lat myśli polskiej. Wiek XIX”. Warszawa 1913, t.VIII, s. 360 - 371; J.Andrzejewski, Kartki z dziennika lektury. Ludwik Szyrmer, „Odrodzenie” 1948, nr 1,2; M.Inglot, O powieściach Ludwika Szyrmera. „Pamiętnik Literacki” 1964, z.3, s. 53 - 81; J.Okopień, Seria zapomnianej noweli polskiej. „Nowe Książki” 1959, nr 8, s. 467 - 468; J.Maciejewski, Nowela polska XIX wieku. „Twórczość” 1960, nr 5. Obszerną bibliografię opracowań i recenzji dot. twórczości L. Szyrmera zob. Z.Mrozek, O poglądach estetyczno - krytycznych L.Szyrmera w świetle „Listów z Polesia”. W: Szkice z teorii i historii literatury, Bydgoszcz 1971.

8. Por. M.Inglot, Poglądy literackie koterii petersburskiej w latach 1841 - 1843. Wrocław 1961, s.27 - 31 i inne.

9. Por. M. Żmigrodzka, Polska powieść biedermeierowska. „Pamiętnik Literacki” 1966, z.2.